

1. Aplikuj etiku stoika, epikurejca, skeptika a kresťana na fenomén džihádu, eutanázie a reality show. Najprv však objasni tieto pojmy (džihád, eutanázia, reality show) metódou hľadania príbuzných pojmov.

2. Interpretuj rozdiel v dôvodoch, o ktoré by sa pri výpovedi „Nezabiješ!“ opierali Ježiš Kristus, Immanuel Kant a sudca (napr. Krajského súdu). Zameraj sa na pozíciu dôvodu u jednotlivých predstaviteľov, ktorý určuje ich výpovede a takisto rozsah jeho platnosti.

3. Porovnaj Platónov mýtus o jaskyni s Kantovou charakteristikou Osvietenstva. Uveď podobnosti a odlišnosti.

Ukážka: „Sokrates: Teraz teda porovnaj našu prirodzenosť, pokiaľ ide o vzdelanie a nevzdelanie s nasledujúcim podobenstvom. Predstav si ľudí v podzemnom príbytku podobnom jaskyni, ktorá má k svetlu otvorený dlhý vchod pozdĺž celej jaskyne. V tejto jaskyni žijú od detstva ľudia spútaní na nohách a šíjach, takže ostávajú stále na tom istom mieste a vidia iba rovno pred sebou, pretože putá im bránia otáčať hlavou. Vysoko a ďaleko vzadu za nimi horí oheň; uprostred medzi ohňom a spútanými väzňami vedie hore cesta, pozdĺž ktorej je postavený múrik na spôsob zábradlia, aké mávajú pred sebou kaukliari a nad ktorými robia svoje kúsky.“

Pomôcka: Platón, Štát

Ukážka: „Osvietenstvo je východiskom človeka z nezrelosti, ktorú si sám zavinil. Nezrelosť je neschopnosť používať svoj vlastný um bez usmerňovania inými. Túto nezrelosť si človek sám zaviní vtedy, ak jej príčinou nie je nedostatok umu, ale nedostatok rozhodnosti a odvahy používať ho bez cudzieho usmerňovania. Sapere aude! Maj odvahu používať svoj vlastný um! To je heslo osvietenstva.“

+ viď priložené nascanované články od Kanta aj Platóna

4. Friedrich Wilhelm II., pruský kráľ, odporučil I. Kantovi, aby sa vyhýbal racionálnemu skúmaniu základných náboženských právd. Kant prisľúbil, že bude zdržanlivý a až do smrti panovníka svojmu sľubu dostál. Vysvetli, čím bol Kant v rozpore s vieroukou a zámermi cirkvi, aký dôvod mohol mať pruský kráľ, aby sa o Kantove diela „zaujímal“ a nakoniec nájdí v dejinách filozofie názor „pre“ a „proti“ takýmto koncepciám. Použi aj ukážku.

Ukážka: „Ľudský rozum má zvláštny osud, pokiaľ ide o jeden druh jeho poznatkov: doliehajú naň totiž otázky, ktorých sa nemôže zbaviť, lebo sú mu dané jeho vlastnou povahou a nemôže na ne odpovedať, pretože presahujú všetky schopnosti ľudského rozumu.“

Osvietenstvo

Obdobie osvietenstva charakterizuje úsilie o emancipáciu rozumu od každej autority. Rozum si uvedomuje svoju samostatnosť a osobitosť.

Stanoviská a ciele osvietenstva

Živé kvasenie vyznačujúce sa tým, že sa šíri všetkými smermi, takže divo zachváti všetko, čo mu príde do cesty, ako keď rieka prelomí hrádze... a tak od zásad svetských vied až po základy zjavenia, od metafyziky až po záležitosti vkusu, od hudby až po morálku, od scholastických dišpút teológov až po obchodné záležitosti, od práv panovníka až po právo ľudu, od prirodzeného zákona až po svojvoľné zákony národov, slovom, začínajúc otázkami, ktoré sa nás bezprostredne

týkajú, končiac takými, čo nás len veľmi málo zaujímajú, o všetkom sa diskutovalo, všetko sa rozoberalo alebo aspoň pretriasalo. (J.-B. d' Alembert, Esej o základoch filozofie)

Osvietenci pochádzali zo všetkých vrstiev obyvateľstva. Boli to učitelia, úradníci, obchodníci, ktorí si osvojili nového ducha a usilovali sa „osvietene“ pôsobiť. Osemnásťte storočie chápali ako „epochálny zlom“ – svet sa musí zmeniť, preto návrat do čias barbarstva neprichádzal do úvahy. Tieto názory sa odrazili aj v jednotlivých označeniach „osvietenstva“: „enlightenment“, „siecle des lumieres“, „illuminismo“ atď. Osvietenstvo ľudia vnímali ako prelom, ako oslobodenie od tradičných autorít.

Odpoveď na otázku: Čo je osvietenstvo?

Osvietenstvo je východiskom človeka z nezrelosti, ktorú si sám zaviniť. Nezrelosť je neschopnosť používať svoj vlastný um bez usmerňovania inými. Túto nezrelosť si človek sám zaviniť vtedy, ak jej príčinou nie je nedostatok umu, ale nedostatok rozhodnosti a odvahy používať ho bez cudzieho usmerňovania. Sapere aude! Maj odvahu používať svoj vlastný um! To je heslo osvietenstva.

Lenivosť a zbabelosť sú príčinou toho, prečo taká veľká časť ľudí rada po celý svoj život ostáva nezrelá, hoci prírodu už dávno zbavila cudzieho usmerňovania (naturaliter majorenes); a prečo iným nepadne zafážko stať sa ich porúčnikmi. Je také pohodlné byť nezrelým. Nemusím sa predsa namáhať, ak už mám knihu, ktorá mi poskytuje um, dušpastiera, ktorý má pre mňa svedomie, lekára, ktorý mi predpíše diétu atď. Nepotrebujem rozmýšľať, stačí iba zaplatiť; neprijemnú záležitosť už za mňa prevezmú iní. Okrem toho, že tento krok k zrelosti je namáhavý, drvivá väčšina ľudí (vrátane celého nežného pohľavia) ho pokladá za

nebezpečný; o to sa už postarali porúčnici, ktorí nad nimi dobrotivo prevzali dozor. Domácomu dobytku najprv pomútili hlavu a starostlivo zabránili, aby tieto pokojné tvory náhodou nespravili ani krok z ohrady, do ktorej ich zatvorili, a potom im ukázali nebezpečenstvo hroziace pri pokuse o samostatnú chôdzu. Toto nebezpečenstvo však nie je také veľké, pretože po niekoľkých pádoch by sa hľadajúc naučili chodiť; na to, aby zneisteli, postačí jeden príklad podobného nezdaru, a ten, ako je známe, odstraší od ďalších pokusov. Pre každého jednotlivca je teda ťažké vymaniť sa z nezrelosti, ktorá sa mu stala už takmer prirodzenosťou. Dokonca si ju obľúbil a vskutku nie je schopný používať svoj vlastný um, keďže mu nikdy neumožnili, aby sa o to pokúsil. Predpisy a poučky, tieto mechanické nástroje rozumného využívania, či skôr zneužívania, jeho prirodzených vlôh, sú obručami nezrelosti, ktoré mu sústavne spútavajú nohy. Ten, kto by sa ich aj zbavil, preskočil by hoci aj tú najužšiu priekopu len neistým skokom, pretože nie je zvyknutý na

podobný voľný pohyb. Preto je len málo jednotlivcov, ktorým sa podarilo prácou vlastného ducha oslobodiť sa od nezrelosti a napriek tomu vykročiť pevným krokom.

Skôr je však možné osvietiť samotnú verejnosť. Ak sa jej ponechá sloboda, je to priam nevyhnutné. Pretože vždy sa nájdu takí, ktorí myslia samostatne, dokonca aj medzi nasadenými poručníkmi veľkej masy, ktorí po tom, ako sami striasli jarmo nezrelosti, budú okolo seba šíriť ducha rozumnej úcty k vlastnej hodnote a povolaniu každého človeka. Predovšetkým tu treba zdôrazniť, že verejnosť, ktorá sa predtým vďaka nim dostala do tohto jarma, ich sama prinúti, aby v ňom zostali, keď ju na to nahuckajú ich ďalší poručníci, neschopní akéhokoľvek osvietenstva. Pestovať predsudky je také nebezpečné preto, lebo v konečnom dôsledku sa vypomstia tým, ktorí boli ich pôvodcami alebo predchodcami ich pôvodcov. Preto sa verejnosť môže len pomaly dopracovať k osvietenstvu. Revolúcia snáď odstráni osobný despotizmus a ziskuchtivé či vládychtivé utláčanie, nikdy však neznamená skutočnú reformu myslenia; nové predsudky spolu so starými predsudkami budú slúžiť ako vodidlo pre veľkú, bezmyšlienkovitú masu.

Toto osvietenstvo si však nevyžaduje nič okrem slobody; a to síce najneškodnejšej spomedzi všetkého, čo možno nazvať slobodou – verejným používaním rozumu v každom ohľade. Zo všetkých strán počujem: Nemudrujte! Dôstojník hovorí: Nemudrujte a pochodujte! Finančný radca: Nemudrujte a zaplaťte! Duchovný: Nemudrujte, ale verte! (Len jeden jediný vládca na svete hovorí: Mudrujte, koľko a o čom chcete, ale poslúchajte!) Všade vidíme obmedzenie slobody. Ktoré obmedzenia prekrážajú osvietenstvu a ktoré mu neprekrážajú, ba dokonca ho podporujú? – Odpovedám: Verejné používanie rozumu musí byť vždy slobodné, len ono môže ľudí priviesť k osvietenstvu.¹ (I. Kant, Čo je osvietenstvo)

Filozof Jürgen Mittelstraß komentuje Kanta slovami:

Neschopnosť „používať svoj vlastný um bez usmerňovania inými“ viedla v dejinách myslenia k závislosti od tradovaných, často autoritárne vystupujúcich názorov, proti ktorým sa usiluje uplatniť a presadiť túžba po samostatnosti rozumu. Túto závislosť si vôbec nemusíme uvedomovať, ale vyskytuje sa všade tam, kde medzi predpokla-

dy samostatného myslenia už nepatrí povinnosť zdôvodňovať, aj keď ju ako takú nikto vážne nepopiera. To znamená, závislosť sa vyskytuje všade tam, kde sa predčasne uspokojíme so sekundárnymi rozlíšeniami. Usmerňovanie umu, ak sa mu dôkladne prizrieme, preberá história, a to tak história cudzieho myslenia (uchovaného v tradícii), ako aj história vlastného myslenia (prejavujúceho sa v životopise). Prítom rozhodnutie používať „vlastný rozum“, ako hovorí Kant na inom mieste, neznamená nič iné, len „aby sme sa pri všetkom, čo máme predpokladať, sami opýtali, či naozaj nachádzame dôvod, prečo niečo predpokladáme, alebo či naozaj nachádzame pravidlo, ktoré vyplýva z toho, čo predpokladáme a ktoré by sme mohli urobiť všeobecným princípom nášho používania rozumu“. Miera tohto pýtajúceho sa (a overujúceho) úsilia nakoniec rozhoduje o tom, kto preberá usmerňovanie umu (alebo rozumu): história, alebo (v Kantovom zmysle) kritika.

V negatívnom prípade, keď usmerňovanie preberá história, zavinili sme si nezrelosť sami. Zabúdame, že práve človek je v konečnom dôsledku subjektom tých názorov, ktoré v zvláštnom prípade určujú individuálne myslenie. A to subjektom tak spoločných dejín (minulých dejín, ktorých motívy možno pochopiť v konaní jednotlivcov), ako aj vlastných dejín (biografie individuálneho myslenia a konania). „Východisko človeka z nezrelosti, ktorú si sám zavinil,“ podľa toho neznamená nič iné než pochopenie určujúce nové myslenie, že človek vo svojom konaní (ku ktorému patrí aj používanie rozumu) a v celých dejinách tohto konania má do činenia sám so sebou. (J. Mittelstraß, Novovek a osvietenstvo)

Skutočnosť, že človek hlásiaci sa k osvieteniským ideálom sa pokúša zobrať svoje dejiny do vlastných rúk, má tak technicko-civilizačné, ako aj politické a intelektuálne dôvody.

Vedecké poznatky 17. storočia našli svoje praktické uplatnenie v boji s prírodnými silami a viedli k racionálnejšiemu hospodáreniu. Zlepšenie dopravných ciest a komunikácie prispelo k tomu, že tradičné rozdrobené politické zriadenie zastaralo. Vznikajúci nový stredný stav sa čoraz neochotnejšie prispôboval feudálnym privilégiám.

Za kľúčové dielo osvietenstva, manifest ľudského pokroku, pokladáme **Encyklopédiu**

¹V decembrovom čísle časopisu *Berliner Monatsschrift* z roku 1784 vyšiel slávny článok Immanuela Kanta ako odpoveď na otázku, čo je vlastne osvietenstvo, ktorú rok predtým uverejnil ten istý časopis ako otázku istého protestantského farára.

ediný pratvar (ideu) každej z mnohých vecí, pretože on je pravý, aj keď o každej z vecí hovoríme ako o tom, čo je. Ak sme o veciach povedali, že sú viditeľné, ale nie sú nazerateľné, potom idey môžeme nazerať, ale nemôžeme ich vidieť. (Tamže)

Platón rozlišuje „dve rozdielne ríše“: viditeľnú alebo **zmyslovú** a nazerateľnú alebo **inteligibilnú**. Kým zmyslové sa zakladá na domnienke a viere, k inteligibilnému dospievame činnosťou umu a rozumu.

Filozum

Človek chápe silou dialektiky, keď sa na svoje predpoklady nepozera ako na počiatky, ale ako na predpoklady v skutočnom zmysle, ako na stupne a východiská, aby preniknúť až k tomu, čo je bez predpokladu, dostal sa k skutočnému počiatku všetkého a keď sa ho dotkne, aby postupoval napráč ku koncu, držiac sa všetkého, čo s tým súvisí, nepoužívajúc pritom nič zmyslami vnímateľné, ale iba idey osebe podľa ich vlastného vnútorného vzťahu a aby v ideách aj skončil. (Tamže)

Človek je pripútaný k oblasti zmyslového vnímania, lebo to, čo je zmyslovo dané, pokladá za súcno. Z týchto pút ho treba vyslobodiť. Cestu od návykov k vedeckému, a predovšetkým filozofickému, poznaniu tvoria postupné kroky. Túto cestu človeka od nevedenia k vedeniu sa Platón usiluje opísať v *Podobenstve o jaskyni*.

Podobenstvo o jaskyni

SOKRATES: Predstav si ľudí v podzemnom prístrešku podobnom jaskyni, ktorá má k svetlu otvorený dlhý vchod pozdĺž celej jaskyne. V tejto jaskyni žijú ľudia od detstva spútaní na nohách a šijách, takže ostávajú stále na tom istom mieste a vidia iba rovno pred sebou, pretože putá im bránia otáčať hlavou. Vysoko a ďaleko vzadu za nimi horí oheň, uprostred medzi ohňom a spútanými väzňami vedie hore cesta, pozdĺž ktorej je postavený múrik na spôsob zábradlia, aké mávajú pred sebou kaukliari a nad ktorými robia svoje kúsky.

GLAUKON: Viem si to predstaviť.

SOKRATES: Predstav si ďalej, že pozdĺž tohto múrika chodia ľudia a nosia všelijaké náradia, ktoré prečnievajú nad múrik, podoby ľudí a zvierat z kameňa a z dreva, ľudské výrobky rozličného druhu, pričom, pochopiteľne, jedni z nosičov hovoria, druhí mlčia.

GLAUKON: Predvážaš čudný obraz a čudných väzňov.

SOKRATES: Podobných nám. Myslíš, že by takíto väzni mohli vidieť zo seba samých a zo svojich druhov niečo iné ako tieň vrhané ohňom na náprotivnú stenu jaskyne?

GLAUKON: Ako by aj mohli vidieť, keď sú celý život nútení nehybne držať hlavu?

SOKRATES: A ďalej, neplatí to isté o predmetoch nosených pozdĺž múrika?

GLAUKON: Pravdaže platí.

SOKRATES: Keby sa mohli medzi sebou zhovárať, nemyslíš, že by boli toho názoru, že menami, ktoré dávajú tomu, čo vidia pred sebou, označujú skutočné predmety?

GLAUKON: Nevyhnutne.

SOKRATES: A čo keby to väzenie odrážalo od náprotivnej steny aj ozveny? Kedykoľvek by niektorý z prechádzajúcich nosičov prehovoril, myslíš, že by za pôvodcu tohto hlasu považovali niečo iné než prechádzajúci tieň?

GLAUKON: Nie, pri Diovi.

SOKRATES: Rozhodne by títo ľudia nemohli pokladať za pravdivé nič iné než tieň tých umeleckých vecí.

GLAUKON: Nevyhnutne.

SOKRATES: Pozoruj teraz, ako by to bolo s ich oslobodením z pút a vyliečením z nerozumnosti, keby sa im to, prirodzene, prihodilo takto: keby jeden z nich bol zbavený pút a prinútený odrazu vstať, otočiť šiju, ísť a pozerať hore do svetla, mohol by to urobiť iba s bolesťou a pre oslepujúci lesk by nebol schopný dívať sa na predmety, ktorých tieň videl vtedy; čo by podľa teba povedal, keby mu niekto tvrdil, že vtedy videl bližšie ku skutočnosti a obrátený ku skutočným predmetom, a keby mu na každý predchádzajúci predmet ukázal a nútil by ho povedať, čo to je, nemyslíš, že by bol zmätený a domnieval by sa, že predmety vtedy videné sú pravdivejšie ako tie, ktoré mu teraz ukazujú?

GLAUKON: Oveľa pravdivejšie.

SOKRATES: A keby ho nútil pozerať do svetla samého, boleli by ho oči, odvracal by sa a utekal k veciam, na ktoré sa môže pozerať, a bol by presvedčený, že tie sú skutočne jasnejšie ako veci, ktoré sa mu teraz ukazujú?

GLAUKON: Tak je.

SOKRATES: Keby ho však niekto násilím odtiaľ vliekol cez drsný a strmý východ a nepustil by ho, kým by ho nevytiahol na slnečné svetlo, nepocíťoval by azda bolestne toto násilie a nevzpierať by sa, a keby prišiel na svetlo, mohli by azda jeho oči plné slnečného žiaru vidieť niečo z toho, čo sa mu teraz uvádza ako pravdivé?

GLAUKON: Nie, aspoň nie hneď. (Platón, Štát)